

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3--SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

S.M.Zokirova	
Hozirgi zamon ijtimoiy fanlar kontekstida disleksiya.....	1315
I.T.Xojaliyev	
Tasvir nutq tipining modal aspketi.....	1319
M.A.Usmanova	
"Ansob us-salotin va tavorix ul-havoqin" asarida izofiy birikmalarning qo'llanilishiga doir nazariy masalalar.....	1324
R.N.Umarova, O.U.Xolmatova	
Kognitiv lingvistikada konsept va maqol tushunchasi munosabati	1328
O.F.Turdaliyev	
"Guliston" asarining o'rganilishi va uning tarjimalari.....	1333
R.M.Shukurov, S.S.Abdikunduzova	
Kommissiv nutqiy aktlar tadqiqi va tasnifi.....	1337
A.I.Saminov	
Oksyumoron va unga yondosh stilistik figuralar xususida.....	1341
G.Z.Rozikova	
Gaplarga xos sintagmatik nomutanosiblikni yuzaga keltiruvchi omillar	1346
N.A.Quldashev, F.N.Mahmudova	
Allegory as a research object of linguistics	1351
E.K.O'rinboyeva, G.S.Jo'raboyeva	
"Devonu lug'otit turk"da qo'llanilgan ayrim maqollarning lingvopoetik tahlili	1354
U.I.Nosirova	
Poetik matnlarning визуал-график ifodasi	1360
Sh.R.Mo'ydinov	
Ingliz va O'zbek tillarida "Hayot/O'lim" konseptual oppozitsiyasi verbalizatorlari struktural-semantik maydoni.....	1366
Y.I.Karimov	
O'zbek tilshunosligida til birliklari va so'z birikmalari talqini	1369
G.S.Jo'raboyeva, G.V.Ergashova	
"Qisasi rabg'uziy" asarida qo'llangan ko'makchilar tahlili	1373
D.M.Ismoilova	
Lingvogenderologiyaning nazariy masalalari	1378
G.S.Jo'raboyeva, E.K.O'rinboyeva	
"Devonu lug'otit turk" asari va toponimlar.....	1383
Sh.M.Iskandarova, N.R.Maxmudova	
Tub so'z holatidagi ornitonimlar	1388
E.I.Ibragimova, E.K.O'rinboyeva	
Sintaktik sathda qarama-qarshilik munosabatining ifodalanishi	1392
Sh.M.Iskandarova	
Lug'aviy birliklarda differensial-mazmuniy munosabatlar	1397
X.X.Dusmatov, Z.N.Maxmudova	
So'z o'yinlarining askiyachilar nutqida qo'llanilishi	1401
Z.A.Akbarova	
Inson dunyoqarashi olamni modellashtiruvchi sifatida	1406
P.M.Axmadjonov	
Sayf Farg'oniy she'riyatida istiora badiiy so'z san'atining qo'llanilishi.....	1409
O.Q.Abbozov	
Diniy motivli toponimlar.....	1413
I.T.Axmadjonov	
Deminutiv morfemalarning semantikasi va uslubiyati.....	1416
M.T.Abdupattoyev	
Poetik nutqda aktualizatsiya va aktual bo'linish	1422
A.Mamajonov, O.Q.Abbozov	
So'x tumani toponimlarining lingvistik tadqiqi.....	1427
M.T.Abdupattoyev	
Matnning statistik tahlili.....	1433

UO'K: 316; 159.9; 376

HOZIRGI ZAMON IJTIMOYIY FANLAR KONTEKSTIDA DISLEKSIYA
СОВРЕМЕННЫЙ КОНТЕКСТ СОЦИАЛЬНЫХ НАУК В ИЗУЧЕНИИ ДИСЛЕКСИИ
CONTEMPORARY SOCIAL SCIENCES CONTEXT IN DYSLEXIA RESEARCH

Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna

Farg'ona davlat universiteti, filologiya fanlari doktori(DSc), dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada disleksiyaning ta'lim jarayonlaridagi ahamiyatini ko'rib chiqiladi. Tadqiqot zamonaviy jamiyatda o'qish faoliyatining ahamiyatini tahlil qiladi va disleksiya muammosini turli fanlar kontekstida ko'rib chiqadi. Tadqiqotda o'qishning fiziologik, psixologik, lingvistik va ijtimoiy jihatlari, shuningdek, uning madaniy ta'siri va muallif hamda o'quvchi o'rtasidagi kommunikativ munosabatlar tahlil qilinadi. Disleksiya muammosi, uning ijtimoiy, psixologik va pedagogik oqibatlarini tushunish orqali o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini yaxshilashga qaratilgan yondashuvlar muhokama qilinadi. Tadqiqot, shuningdek, o'qish jarayoniga ta'sir qiluvchi turli omillarni va disleksiya holatlarini yoritadi. Disleksiya holatlarini chuqurroq tushunish uchun, o'qish jarayonining fiziologik, psixologik va semiotik aspektlari ko'rib chiqiladi. Maqola, shuningdek, o'qish va yozish jarayonlarini tavsiflashda yangi metodologik yondashuvlarni taqdim etadi. Disleksiya bilan bog'liq muammolarni hal qilishda ilmiy yondashuvlar va amaliy strategiyalarning ahamiyati ta'kidlanadi. Natijalar, disleksiya bilan bog'liq muammolarni yechishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan turli didaktik va terapevtik usullarni taklif qiladi. Bu jarayonlar nutq terapiyasi va pedagogik usullar orqali qanday tushuntirilishi va yechimi ko'rib chiqilganligi ham bayon qilinadi.

Аннотация

В данной статье рассматривается значение дислексии в образовательных процессах. Исследование анализирует важность чтения в современном обществе и изучает проблему дислексии в контексте различных наук. В исследовании анализируются физиологические, психологические, лингвистические и социальные аспекты чтения, а также его культурное влияние и коммуникативные отношения между автором и читателем. Обсуждаются подходы, направленные на улучшение навыков чтения учащихся путем понимания социальных, психологических и педагогических последствий дислексии. Исследование также освещает различные факторы, влияющие на процесс чтения, и случаи дислексии. Для глубокого понимания состояний дислексии рассматриваются физиологические, психологические и семиотические аспекты процесса чтения. Статья также представляет новые методологические подходы к описанию процессов чтения и письма. Подчеркивается значение научных подходов и практических стратегий в решении проблем, связанных с дислексией. Результаты предлагают различные дидактические и терапевтические методы, которые могут быть использованы для решения проблем, связанных с дислексией. Процессы объяснения и решения этих проблем через логопедию и педагогические методы также описываются в статье.

Abstract

This article explores the significance of dyslexia in educational processes. The research examines the importance of reading in modern society and investigates the issue of dyslexia within the context of various scientific disciplines. The study analyzes the physiological, psychological, linguistic, and social aspects of reading, as well as its cultural impact and the communicative relationships between authors and readers. The article discusses approaches aimed at enhancing students' reading skills by understanding the social, psychological, and pedagogical consequences of dyslexia. The research also highlights various factors that affect the reading process and instances of dyslexia. To deeply understand the conditions of dyslexia, the physiological, psychological, and semiotic aspects of the reading process are examined. The article also presents new methodological approaches to describing the processes of reading and writing. The importance of scientific approaches and practical strategies for solving problems related to dyslexia is emphasized. The results offer various didactic and therapeutic methods that can be used to address dyslexia-related issues. The processes of explaining and solving these problems through speech therapy and pedagogical methods are also described in the article.

Kalit so'zlar: o'qish, disleksiya, fiziologiya, psixologiya, tilshunoslik, pedagogika, kommunikatsiya.**Ключевые слова:** чтение, дислексия, физиология, психология, лингвистика, педагогика, коммуникация.**Key words:** reading, dyslexia, physiology, psychology, linguistics, pedagogy, communication.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda insonning ijtimoiy-madaniy muhitga to'liq moslashishi tobora ko'payib borayotgan axborot hajmini qayta ishlash bilan bog'liqdir. Bu jarayonda o'qish muhim ahamiyatga ega bo'lib, u bolaning ta'lim davridagi akademik yutuqlarini va keyinchalik madaniy va ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini belgilaydi. Shuning uchun, hozirgi vaqtda turli ilmiy sohalarda o'qish muammolarini o'rganishga qiziqish ortmoqda. Har bir fan o'ziga xos nuqtai nazardan o'qishni tadqiqot obyekti sifatida ko'rib chiqadi va hal etilishi kerak bo'lgan muayyan muammolar to'plamini belgilaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Falsafada antik davrlardan boshlab kitobxonlik inson borlig'ining ontologik, aksiologik va gnoseologik jihatlarini o'zaro bog'langan hodisa sifatida kontseptsiyalangan, kitobxonlikning ma'naviy tomonlari, shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ochib berilgan [18; 23; 28].

Psixologik tadqiqotlarda o'qish murakkab jarayon sifatida ko'rib chiqiladi va u fikrlash, idrok etish, diqqat, nutq va xotira kabi barcha yuqori darajadagi aqliy funktsiyalarni talab qiladi. O'qish qobiliyatini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari va shartlari tushuntiriladi [15; 17; 20].

Tilshunoslikda o'qish nutq faoliyatining bir turi sifatida ko'rib chiqiladi va u yozish bilan birgalikda tilning yozma shaklini tashkil qiladi. Ushbu sohada tadqiqotlarning asosiy e'tibori o'qishning kommunikativ yo'nalishiga, uning o'zaro ta'sir qilish imkoniyatlariga, grafik tasvirlangan matn orqali odamlar o'rtasidagi muloqotga, yozma muloqotning nutq va til tarkibiy qismlarini aniqlashga hamda o'qishni faoliyat nazariyasi nuqtai nazaridan tavsiflashga qaratilgan.[7; 10; 13; 32]

Axborot tizimlari nazariyasining rivojlanishi bilan o'qish jarayoni so'zlarning grafik belgilarini - belgilarni ochish orqali ma'lumot olish jarayoni sifatida qarala boshlandi. Bu munosabat bilan, dekodlash jarayonining sifatiga ta'sir qiluvchi shart-sharoitlarni o'rganish, axborotni qabul qiluvchining individual psixologik xususiyatlarining ahamiyati va axborot tizimi sifatida o'qishning ishlash qonuniyatlarini tavsiflash alohida qiziqish uyg'otdi. Semiotik nazariyalar nuqtai nazaridan, o'qish jarayoni semioz - o'qish belgilari tizimining tarkibiy qismlarining shakllanishi va bu jarayonga ta'sir qiluvchi shartlar sifatida taqdim etiladi.[9; 12; 21]

Pedagogikada bolalarni o'qitish va ularning o'z-o'zini o'qitish vositasi sifatida o'qishning muhim ahamiyati ta'kidlanadi. O'qishni rivojlantirish uchun maxsus didaktik shart-sharoitlar ishlab chiqilgan, savod o'rgatish va savodxonlikni rivojlantirish uchun turli metodik tizimlar yaratilgan. Bu tizimlar bolalarda to'liq o'qish faoliyatini shakllantirishga qaratilgan.[5; 22; 24]

Sotsiologiya nuqtai nazaridan, kitobxonlik ommaviy kommunikatsiya muammolari, jamiyatning turli guruhlarining o'zaro ta'siri hamda ijtimoiy-madaniy merosni avlodlararo o'tkazish imkoniyatlari doirasida tadqiq etiladi. Turli o'qish sxemalari va modellari ishlab chiqilgan va o'quvchilarning turli turlari aniqlangan. [10; 13; 28]

Sotsiologiya, madaniyatshunoslik va adabiyotshunoslik chorrahasida o'qish tushunchasi muallif va o'quvchi o'rtasidagi dialogik o'zaro ta'sir sifatida paydo bo'ldi, uning samaradorligi kommunikativ niyatlarning mos kelishiga asoslanadi. [6; 8; 10]

Fiziologiya, neyropsixologiya va psixofiziologiya sohalarida o'qish faoliyatining murakkabligi va uning miyadagi asoslarini, jumladan sensor-motor va semantik tarkibiy qismlarini o'rganiladi. [2; 3; 31] Funktsional o'qish tizimining modellari taklif qilingan bo'lib, ularda miyaning har bir qismi yaxlit o'qish faoliyatini ta'minlashga o'ziga xos hissa qo'shadi.[14; 17; 27; 29] Miya shikastlanishlari natijasida o'qish qobiliyatining buzilishini o'rganish sohasida afaziologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega, bu orqali o'qish faoliyatini ta'minlashda miyaning alohida qismlarining roli aniqlanadi. [1; 4; 30]

Nutq terapiyasi sohasida tadqiqot obyekti sifatida bolaning noqulay rivojlangan nutqi va tilning bir turi bo'lgan o'qishni shakllantirishdagi buzilishlar - disleksiya ko'rib chiqiladi. Nutq terapiyasining tadqiqot yo'nalishlari disleksiyaning sabablarini aniqlash, uning belgilarini tavsiflash hamda bolalarda ushbu buzilishlarning oldini olish va davolash usullarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. [11; 17; 25; 26]

Shunday qilib, garchi tadqiqot yo'nalishlarining to'liq ro'yxati keltirilmagan bo'lsa-da, o'qish obyekti bo'lgan ushbu bilish sohasining ko'p qirraliligi va ko'p o'lchamli ekanligi haqida tushuncha

TILSHUNOSLIK

hosil qilish mumkin. Bu esa, disleksiyani uning patologik rivojlanish turining namoyon bo'lishi sifatida ko'rib chiqish zaruratini belgilaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Bizning tadqiqotimiz uchun o'qishni ko'rib chiqishning nazariy asoslari sifatida quyidagi qoidalar aniqlandi:

- Ontogenez va disontogenezda nutq rivojlanishining qonuniyatlari, nutq buzilishlarining tasniflanishi, umumiy nutqning yetarli darajada rivojlanmaganligi nazariyasi, shuningdek nutq buzilishlarini tuzatish usullarining nazariy asoslari;

- og'zaki va ichki nutq asosida yozma nutqning shakllanishi;

- o'qishni nutq faoliyati sifatida o'rgatishni o'z ichiga olgan faoliyat yondashuvi; nutq faoliyatining psixolingvistik asoslari, nutqning kommunikativ nazariyalari;

- matn vositachiligida muallif va o'quvchi o'rtasida yuzaga keladigan dialogik munosabatlar;

- semiotik belgilar tizimi va uning semioz qonuniyatlari haqidagi nazariya;

- lingvistik shaxs nazariyalari;

- kognitiv psixologiya va kognitiv lingvistika nazariyalari;

- o'qishga o'rgatishning uslubiy tushunchalari, to'g'ri o'qish faoliyatini shakllantirish.

Zamonaviy jamiyatda o'qishning ahamiyati tobora ortib bormoqda, chunki u insonning ijtimoiy-madaniy muhitga to'liq moslashuvini va axborotni samarali qayta ishlashini ta'minlaydi. O'qish bolaning ta'limiy va akademik muvaffaqiyatini belgilab beruvchi muhim omil hisoblanadi. Shu sababli, turli ilmiy sohalarda o'qish muammolari bo'yicha tadqiqotlar kengaymoqda. Har bir soha o'ziga xos nuqtai nazardan o'qishni o'rganadi va muayyan muammolarni hal etishga intiladi.

Falsafada o'qish inson borligining turli jihatlarini o'zaro bog'laydigan muhim hodisa sifatida qaraladi. Psixologik tadqiqotlar o'qishni murakkab jarayon sifatida ko'rib chiqadi va uni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan psixologik mexanizmlarni va shartlarni tavsiflaydi. Tilshunoslikda o'qish nutq faoliyatining bir turi sifatida qaraladi va uning kommunikativ yo'nalishlari, shuningdek, o'qish jarayonining faoliyat nazariyasi nuqtai nazaridan tavsifi muhim hisoblanadi.

Axborot tizimlari nazariyasi rivojlanishi bilan o'qish jarayoni axborotni grafik belgilar orqali qabul qilish sifatida qaraladi. Semiotik nazariyalar o'qishni semioz jarayoni sifatida ko'rsatadi, ya'ni o'qish belgilari tizimining tarkibiy qismlarining shakllanishi va bu jarayonga ta'sir qiluvchi shartlar.

Pedagogikada o'qish bolalarni o'qitish va o'z-o'zini o'qitishning muhim vositasi sifatida qaraladi. O'qishni rivojlantirish uchun maxsus didaktik shart-sharoitlar yaratilgan va savodxonlikni oshirish uchun turli metodik tizimlar ishlab chiqilgan. Sotsiologiya nuqtai nazaridan o'qish ommaviy kommunikatsiya muammolari, jamiyatning turli guruhlarining o'zaro ta'siri va ijtimoiy-madaniy merosni avlodlararo o'tkazish imkoniyatlari doirasida o'rganiladi.

Disleksiya kabi o'qish buzilishlari nutq terapiyasi sohasida muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Disleksiyaning sabablarini aniqlash, uning belgilarini tavsiflash va ushbu buzilishlarni oldini olish va davolash usullarini ishlab chiqish nutq terapiyasining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

XULOSA

Umuman olganda, o'qishning ko'p qirraliligi va ko'p o'lchamli ekanligi ta'kidlanadi, bu esa disleksiyani uning patologik rivojlanish turining namoyon bo'lishi sifatida ko'rib chiqish zaruratini belgilaydi. Bizning tadqiqotimiz uchun o'qishni ko'rib chiqishning nazariy asoslari sifatida ontogenez va disontogenezda nutq rivojlanishining qonuniyatlari, nutq buzilishlarining tasniflanishi, umumiy nutqning yetarli darajada rivojlanmaganligi nazariyasi va nutq buzilishlarini tuzatish usullarining nazariy asoslari, shuningdek og'zaki va ichki nutq asosida yozma nutqning shakllanishi, o'qishni nutq faoliyati sifatida o'rgatishni o'z ichiga olgan faoliyat yondashuvi, nutq faoliyatining psixolingvistik asoslari, nutqning kommunikativ nazariyalari, matn vositachiligida muallif va o'quvchi o'rtasida yuzaga keladigan dialogik munosabatlar, semiotik belgilar tizimi va uning semioz qonuniyatlari haqidagi nazariya, lingvistik shaxs nazariyalari, kognitiv psixologiya va kognitiv lingvistika nazariyalari, o'qishga o'rgatishning uslubiy tushunchalari, to'g'ri o'qish faoliyatini shakllantirish kabi qoidalar aniqlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ахутина Т.В. Порождение речи: Нейролингвистический анализ синтаксиса. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 213 с.
2. Безруких М.М., Соськин В.Д., Фарбер Д.А. Возрастная физиология (физиология развития ребенка). – М.: Академия, 2009. – 416 с.
3. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. – М.: Наука, 1990. – 494 с.
4. Бурлакова М.К. Особенности нарушения чтения и письма при афазии у левшей // Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2001. – С. 35-44.
5. Галактионова Т.Г. Чтение школьников как социально-педагогический феномен открытого образования: автореферат дис. ... доктора пед. наук. – М, 2009. – 39 с.
6. Граник Г.Г. Как учить работать с книгой. – М.: Мой учебник. – 2007. – 256 с.
7. Дейк Т.А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация. – Благовещенск, 2003. – 310 с.
8. Делез Ж. Логика смысла. – М.; Екатеринбург: Раритет; Деловая кн., 1998.
9. Деррида Ж. Голос и феномен и другие работы по теории знака Гуссерля. – СПб.: Алетейя, 1999. – 208 с.
10. Дридзе Т.М. Язык и социальная психология. – М.; Либроком, 2009. – 240 с.
11. Елецкая О.В. Логопедическая помощь школьникам с нарушениями письменной речи: Формирование представлений о пространстве и времени: методическое пособие. – СПб.; Речь, 2005. – 180 с.
12. Кравченко А.В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка. – Иркутск: Областная типография № 1, 2001 – 261 с.
13. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
14. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 374 с.
15. Лурия А.Р. Очерки психофизиологии письма. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. – 84 с.
16. Лурия А.Р. Язык и сознание. – Ростов н/Д.: Феникс, 1998. – 416 с.
17. Ляудис В.Я. Психологические основы формирования письменной речи у младших школьников – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 152 с.
18. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание. (Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке). – М.: Прогресс-традиция, 2009. – 450 с.
19. Меерсон Я.А. Функциональная асимметрия полушарий мозга и процессы переработки информации // Методы нейропсихологической диагностики. – СПб.: Стройлеспечать, 1997. – С. 194-202.
20. Менчинская Н.А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка – М.: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 512 с.
21. Никитин М.В. Знак – значение – язык: учебное пособие. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. – 226 с.
22. Оморокова М.И. Совершенствование чтения младших школьников: методическое пособие для учителя. – М.: АРКТИ, 2001. – 160 с.
23. Орлова Э.А. Культурная (социальная) антропология: учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект, 2004. – 480 с.
24. Рамзаева Т.Г. Методические основы языкового образования и литературного развития младших школьников. – М.: Высшая школа, 2003. – 168 с.
25. Резниченко Т. С. Обучение чтению и активизация познавательной деятельности // Логопедия. – 2008. – № 1 (январь-март). – С. 63-72.
26. Русецкая М.Н. Нарушения чтения у младших школьников: Анализ речевых и зрительных причин: монография. – СПб.: КАРО, 2007. – 192 с.
27. Спрингер С. Левый мозг, правый мозг. – М.: Мир, 1983. – 253 с.
28. Фромм, Э. Человек для самого себя. – М.: АСТ; АСТ МОСКВА, 2008. – 349 с.
29. Хризман Т.П. Функциональная асимметрия мозга и ее связь с развитием речи у детей // Вопросы психологии. – 1983. – № 5. – С. 110-15.
30. Цветкова Л.С. Введение в нейропсихологию и восстановительное обучение. – М.: МПСИ, 2000. – 148 с.
31. Цветкова Л.С. Нейропсихология счета, письма, чтения: нарушение и восстановление. – М.: Юристъ, 1997. – 256 с.;
32. Цейтлин С.Н. Речевые ошибки и их предупреждение. – СПб.: Либроком, 2009. – 192 с.